

Husan RUSTAMOV,
Guliston davlat universiteti o'qituvchisi
 E-mail: rustamov.husan@inbox.ru
 Tel: 97-275-80-99

S.f.d., prof. F.Jo'raqulov taqrizi asosida

COOPERATION OF GOVERNMENT SYSTEM IN MODERNIZING THE COUNTRY

Annotation

In this article, the author reflects on the origin of the term modernization, historical stages, mutual cooperation of the branches of power in the modernization of the country and their influence on each other in carrying out activities. The importance of modernization in the sphere of activity of state authorities, as well as its positive and negative aspects are analyzed.

Key words: Modernization, political modernization, conservative modernism, transit societies, pluralistic society, systemic analysis, liberalization, branches of power, "neutral power", methodological institutionalism.

ВЗАИМНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СЕТЕЙ В МОДЕРНИЗАЦИИ СТРАНЫ

Аннотация

В данной статье автор размышляет о происхождении термина модернизация, исторических этапах, взаимном сотрудничестве ветвей власти в модернизации страны и их влиянии друг на друга при осуществлении деятельности. Анализируется значение модернизации в сфере деятельности органов государственной власти, а также ее положительные и отрицательные стороны.

Ключевые слова: Модернизация, политическая модернизация, консервативный модернизм, транзитные общества, плюралистическое общество, системный анализ, либерализация, ветви власти, "нейтральная власть", методологический институционализм.

MAMLAKATNI MODERNIZATSIYA QILISHDA HOKIMIYAT TARMOQLARINING O'ZARO HAMKORLIGI

Annotatsiya

Mazkur maqolada muallif modernizatsiya atamasining kelib chiqishi, tarixiy bosqichlari, mamlakatni modernizatsiya qilishda hokimiyat tarmoqlarining o'zaro hamkorligi va ularning faoliyat olib borishda o'zaro bir-biriga ta'siri haqida fikr yuritilgan. Davlat hokimiyat organlari faoliyati sohasida modernizatsiyaning ahamiyati, shuningdek, uning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Modernizatsiya, siyosiy modernizatsiya, konservativ modernizm, tranzit jamiyatlar, plyuralistik jamiyat, tizimli tahlil, liberallashtirish, hokimiyat tarmoqlari, "betaraf hokimiyat", metodologik institutsionalizm.

Kirish. Siyosiy modernizatsiya bugungi kunda, 1960-yillardan beri bo'lgani kabi, texnologiyadagi katta o'zgarishlardan kelib chiqqan holda alohida mamlakatlar va shtatlarda siyosat va hukumatdagi o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Bu atama iqtisodiy va siyosiy rivojlanishga oid nutqda tez-tez ishlatilsada, texnologiyadagi inqiloblarga javob berishda asosni saqlab qolish orqali siyosatdagi bu o'zgarishlar nimani anglatishini yanada aniqroq tushunish mumkin. O'zgarishlarning eng so'nggi bosqichi axborot fanlari va bilimga asoslangan sanoatning o'sishi bilan bog'liq bo'lib, ular kompyuter fanlaridan olingan innovatsiyalarda universitetlar, xususiy sektor va hukumat ishtirokidagi yangi hamkorlik kelishuvlariga yo'naltirilgan. Bu atama birinchi marta 1960-yillarning qiyosiy siyosat adabiyotida paydo bo'lgan va ommaviy sanoatning siyosat va hukumatga ta'siri bilan bog'liq edi, ammo u bugungi kunda yuqori daromadli mamlakatlarda va rivojlanayotgan mamlakatlarda sodir bo'layotgan o'zgarishlarda yangi hayot oldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tanqidiy tahlili. Modernizatsiya (frantsuzcha moderne eng yangi, zamonaviy) – biror narsani yangilash, unga zamonaviy tus berish, uni zamonaviy talablarga muvofiq o'zgartirish. Modernizatsiyada mashina, apparat, turli texnologik qurollar, muhim kashfiyotlar texnika taraqqiyoti talablariga muvofiq qayta ishlanadi.

Modernizatsiya – bu Fransiya ma'rifati sababli, "taraqqiyot g'oyasi"dan paydo bo'lgan "jarayon", "o'zgarishlar uchun jamiyatni tashkil qilish", "aksilinqilobiy kuchlarga qarshi turish", "iqtisodiy tomonga", siyosiy tizim va boshqaruvga alohida e'tibor berishdir. Modernizatsiya nazariyasini tanqid qilish odatda uni vesternizatsiya, yevropotsentrizm, urbanizatsiyalash va etnotsentrizmga tenglashtirishdan iboratdir. Iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy modernizatsiya tushunchalari farqlanishi ma'lum.

Barcha turdagi modernizatsiya sharoitida fuqarolik jamiyati faoliyatining dolzarb muammolari orasida aksiyadorlik jamiyatlarini korporativ boshqarish, davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlari, fuqarolik institutlarini huquqiy institutlashtirish, mediatsiya (yarashuv instituti), fuqarolik nazorati, talabalarning o'zini o'zi boshqarishini rivojlantirish, huquqni muhofaza qilish organlari hamkorlik va boshqalar bor.

Modernizatsiyaning aksariyat Osiyoga xos shakllarining ajralmas qismi bo'lib, konservativ modernizmni shakllantiradigan Sharq qadriyatlarini hisoblanadi. Adelaida universitetining (Avstraliya) siyosatshunoslik va xalqaro munosabatlar bo'yicha professori Kanishka Jayasuriyaning yozishicha, mutaassib modernizm individualizm, universalizm va tenglik kabi falsafiy va intellektual qadriyatlarni inkor etib, zamonaviy sivilizatsiya mahsullaridan va u bilan bog'liq texnologik yutuqlardan foydalanadi (Jayasuriya K., 1998).

F.Fukuyamaning fikricha, tranzit jamiyatlar "dastlab – iqtisodiy islohotlar" va "dastlab – demokratiya" tezislaridan birini tanlashi kerak bo'ladi (F.Fukuyama, 1995). Haqiqatan ham, aksariyat davlatlar, ayniqsa Osiyo mamlakatlari, demokratiyaga "atvoritar" yo'llar bilan erishgan. Ammo, Sharqiy Yevropadagi sobiq kommunistik tuzumlarga iqtisodiyotda bozor islohotlarining amalga oshirilishiga qadar demokratik o'zgarishlarni bekor qilishni taklif etish bema'ni ish bo'lar edi. Yaqin Sharqni demokratlashtirish va "modernizatsiya qilish" terrorizm masalasini hal qilmaydi, deb ta'kidlaydi F.Fukuyama "Neokonservativizmni hozirgi ko'rinishida qabul qila olmayman" nomli maqolasida. "G'arb siyosatchilari urushdan keyingi davrda dunyoviy millatchilikda uchinchi dunyo uchun najotbaxsh siyosiy modernizatsiyaning ijobiy va asosiy mohiyatini ko'ra bilgan. Zamonaviy, plyuralistik jamiyatga o'tish bilan kechadigan tenglikning yo'qolishi sababli radikalizm yuzaga keladi. Shuning uchun ushbu mintaqada demokratiyaning tarqalishi "beganalashish", radikalizm va terrorizmning tarqalishini anglatadi. Bundan tashqari, biz har qancha harakat qilmaylik, Yaqin Sharq mamlakatlarining siyosiy hayotida islomiy guruhlarning yanada faol ishtirok etishi muqarrar va faqat shu yo'l bilan islom radikalizmi zahrini musulmon jamiyatlari qoni va to'qimalaridan chiqarish mumkin. Bizga do'st bo'lgan avtoritar hukmdorlar itoatkor xalqlar ustidan hukmronlik qilgan davrlar batamom unutildi" (F.Fukuyama, 1994).

2023-yil 30-apreldagi referendum asosida qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan (1-modda) "O'zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy

davlat” (lex.uz) - deb e’lon qilindi. Ko’rinib turibdiki, bu qoida davlatning istalgan holatini aks ettiradi, biz demokratik taraqqiyot jarayonida bunga erishishimiz kerak.

Huquqiy davlat g’oyasining kelib chiqishi uzoq tarixga borib taqaladi. Buyuk yunon faylasufi Aflotunning yozishicha, davlatchilik qonunlar hukmron bo’lgan joyda paydo bo’ladi, “Qonun hukmdorlar ustidan hukmdor, ular esa uning qullaridir”. Qonunlar adolat bilan himoyalaniishi kerak. Aks holda qonunlar adolatsizliklar va razolat uchun xizmat qilishi mumkin.

Nemis faylasufi Immanuel Kant “davlatning ezguligi va maqsadi mukammal qonunda, davlatning tashkil etilishi va siyosiy rejimining axloq va huquq tamoyillariga maksimal darajada mos kelishida...” degan tezisni asoslab berdi. I.Kant davlatning qonunga tayanishi, o’z harakatlarini u bilan muvofiqlashtirishi zarurligini doimo ta’kidlab kelgan. Huquq va erkinliklarni ta’minlamagan, o’zining ijobiy qonunchiligi himoyasini ta’minlamagan davlat fuqarolarning ishonchi va hurmatini yo’qotish xavfini tug’diradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mamlakatni isloh etish va modernizatsiya qilish dasturining tadrijiylik sababi nimalardan iborat?. O’zbekiston avval-boshdan soxta inqilobiy sakrashsiz, inqilobiy o’zgarishsiz, bosqichma-bosqich, aholi keng tabaqalari manfaatini muhofaza qilgan holda, tadrijiy – evolyutsion ravishda rivojlanish yo’lini tanlaganini e’lon qildi.

Liberallashtirish – o’tish davridan so’ng hokimiyatning uch tarmog’idan iborat tizimni rivojlantirish shakli va bosqichi haqida ham to’xtalib o’tish o’rinlidir.

Ijtimoiy-falsafiy adabiyotlarda liberallashtirish deganda muayyan huquq va erkinliklarni, insonning erkin harakat qilishini kengaytirish, ko’plab faoliyat turlariga nisbatan cheklavlarni bekor qilish yoki kamaytirish, “har qanday hukumatning majburlovchi hokimiyatini cheklash” jarayoni, “insonning o’z qobiliyatini erkin amalga oshirishiga imkon beradigan sharoitlarni qo’llab-quvvatlash”, “xususiy mulk ustuvorligi” tushuniladi.

Tahlil va natijalar. Jahon tarixida hokimiyatlar muvozanatining takrorlanishini kuzatish qiziqarli holat. Masalan, XV asrning oxiri – XVI asrning boshlarida amalga oshirilgan “imperiya islohoti” Muqaddas Rim imperiyasi birligini mustahkamlash imperiyaga G’arbiy Yevropaning milliy davlatlari bilan muvaffaqiyatli raqobatlashishda qo’l kelgan imperator hamda tabaqalar o’rtasida hokimiyatning yangi muvozanatini shakllantirishga imkon berdi. 1958-yilgi Fransiya Konstitutsiyasi uchun Sharl De Gollning mamlakat davlat tizimiga nisbatan “hokimiyatning bo’linishi va muvozanati”, demokratiya, shaxsning huquq va erkinliklari prinsiplarini saqlashni ko’zda tutgan qarashlari asos qilib olingan. San-Marino Davlat kengashi har 6 oyda davlat rahbarlari bo’lmish ikki nafar kapitan-hokim (regent)ni saylaydi. Regentlar hokimiyat muvozanatini saqlash uchun bir-biriga qarshi siyosiy partiyalardan saylanadi. Isroilda to’qqiz nafar a’zo, jumladan, Oliy sudning uch nafar sudyasi va raisidan iborat Sudyalarni saylash komissiyasi tomonidan sudyalarning tayinlanishi davlatda hokimiyatlar muvozanatining buzilishi hamda isroillik saylovchilar xohish-irodasini inkor etish sifatida tasniflanadi. Rossiya Konstitutsiyasiga muvofiq, hokimiyat tarmoqlari o’rtasidagi muvozanat shunday qurilganki, bunda Rossiya Federatsiyasi aralash respublika sifatida ta’riflangan (prezidentlik-parlament, yarim parlamentlik yoki yarim prezidentlik). Hokimiyat tarmoqlari o’rtasidagi muvozanat shunday tashkil etilganki, hukumatni shakllantirish huquqi prezidentga ham, parlamentga ham tegishli emas.

Fransiya va Shveysariya yozuvchisi, publitsist, Fransiya inqilobi, bonapartizm va qayta tiklash davrlarining siyosiy arbobi Anri-Benjamin Konstan de Rebek (1767-1830 yy.) “haddan ortiq darajadagi hokimiyat” mavjud bo’lgan har qanday shakldagi davlatni qoralaydi. Uning yozishicha, jamoatchilik fikri, shuningdek, hokimiyatning uch tarmoqqa bo’linishi va ularning tengligi bunday nuqsonning oldini olishning kafolatlari hisoblanadi. Hokimiyatning mustaqil tarmoqlarga bo’linishi va ularning tengligi quyidagicha ro’y beradi: davlat rahbari boshchiligidagi “betaraf hokimiyat” bo’lishi kerak; davlat rahbari hokimiyat tarmoqlari o’rtasida mojarolar paydo bo’lishining oldini oladi, ularning kelishilgan holda faoliyat yuritishini ta’minlaydi. Veto huquqi, saylov palatasini tarqatib yuborish, avf etish huquqi davlat rahbariga tegishlidir. Davlat rahbari “erkinlik va tartibni saqlashdan boshqa” hech qanday manfaatga ega emas (B.Konstan, 2000).

E.Toffler esa hokimiyat tarmoqlarining o’zaro hamkorligi va muvozanatini belgilash jarayonini optimistik ruhda izohlaydi: “Bir darajadagi huquqiy tengsizlik boshqasida tuzatilishi mumkin. Shu sababli hokimiyat muvozanati ikki yoki bir qancha obyekt o’rtasida mavjud bo’lishi mumkin, hatto ularning tarkibiga kiradigan turli kichik tizimlar o’rtasida ham huquqiy tengsizlik bor”. Shu bilan birga, olim ushbu hodisani mutlaqlashtirish omillarini hisobga olish, “nafaqat hokimiyat muvozanatini, balki “muvozanat hokimiyati”ni ham baholash kerak” (E.Toffler, 2004) ligiga da’vat etadi.

Boshlangan “imperiya prezidentligi” asri to’g’risidagi tezisni rivojlantirgan amerikalik tarixchi Artur Shlezinger (1917-1907 yy.)ning yozishicha, “Konstitutsiyada ko’zda tutilgan prezident hokimiyati va vakillik organlari o’rtasidagi muvozanat prezident foydasiga buziladi”. “Tashqi siyosat – ushbu konstitutsiyaviy muvozanat buzilishi mumkin bo’lgan sohadir” (A.Shlezinger, 1992), deydi A.Shlezinger.

Tadqiqot natijalarining muhokamasi. Metodologik institutsionalizm – ilmiy bilimni alohida va birlashgan faktorlar o’rtasidagi o’ziga xos ijtimoiy munosabatlarga chambarchas bog’lab qo’yadigan noklassik ijtimoiy bilim uslubidir (D.P.Frolov, 2009). “Muvozanatli yondashuv tizim elementlari faqat bitta asosiy maqsadga ega bo’lishi muvozanatning boshlang’ich nuqtasiga qaytishi yoki biron-bir yangi muvozanat nuqtasi sari harakatlanishi mumkinligi haqidagi tasavvurni yuzaga keltiradi”, - deydi D.Iston. Buning ustiga, “tizimning ayrim elementlari ba’zan muvozanatning oldingi holatini buzishga ko’maklashuvchi harakatlarni sodir etishi yoki muvozanatsizlikning doimiy holatini saqlashi mumkin”. Muvozanatli holatlar tahlilini, garchi noaniq shaklda bo’lsa-da, uslubiy asos sifatida qabul qilish muvozanat holatiga erishishga olib bora olmaydigan tizim maqsadlarini aniqlashni qiyinlashtiradi.

Tizimli tahlil, deb xulosa qiladi D.Iston, “yaxshi rivojlangan muvozanatli yondashuv doirasida erishish mumkin bo’lgan nazariy tahlil darajasidan ko’ra yanada moslashuvchan va samarali nazariy tuzilmani ishlab chiqish imkonini beradi” (M.A.Vasilik, 2000). Hokimiyatning bo’linish xususiyatlarini tizimli tahlil qilishning mohiyati shundan iboratki, bunda hokimiyat elementlar kompleksi sifatida, muhit – fuqarolik jamiyati va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan bog’liq holda o’rganiladi.

Hokimiyat tarmoqlarining muvozanati haqida gap borganda, tashqi tomonni ham hisobga olish zarur. “Pirovard natijada, - deydi X.Klinton, - hokimiyat muvozanati mavjud bo’lishi kerak. Bu esa Amerikada davlat boshqaruvi tizimidagi asosiy prinsiplardan biridir. Bizda hokimiyat tarmoqlari muvozanati mavjud, bu yerda mustaqil sud tizimi, kuchli ijro hokimiyati, juda faol qonun chiqaruvchi hokimiyat faoliyat ko’rsatmoqda. Ammo, bundan tashqari, hukumat, bozor iqtisodiyoti va fuqarolik jamiyati o’rtasida ham hokimiyat muvozanati bo’lishi kerak. Bu muvozanatga putur yetgan taqdirdagina ushbu jarayonga boshqa tomonlar aralashishi kerak” [usembassy.gov.].

Xulosa va takliflar. Tizimli tahlilning maqsadi tizimli yondashuvga asoslangan yirik muammolarni hal qilishda harakatlar ketma-ketligini tartibga solishdir. Tizimli tahlilda muammoni hal qilish tizimning ishlashini ta’minlaydigan yoki yaxshilaydigan faoliyat sifatida ta’riflanadi. Tizim tahlilning texnikasi va usullari targ’ib qilishga qaratilgan muqobillar muammolarni hal qilish, har bir variant uchun noaniqlik darajasini aniqlash va ularning samaradorligi nuqtai nazaridan variantlarni taqqoslashdir. Hokimiyat bo’linishini tizimli asosda tahlil etishning mohiyati shundaki, hokimiyat elementlar kompleksi sifatida, fuqarolik jamiyati va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan bog’liq holda o’rganiladi. Tizimli tahlil siyosatdagi ijtimoiy asoslarni hamda siyosatning

ijtimoiy voqeliklarga teskari ta'sirini inobatga olgan holda, hokimiyatning bo'linishini murakkab va o'zaro bog'liq holda tadqiq qilish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Jayasuriya K. Understanding "Asian values" as a form of reactionary modernization // Contemporary politics. -Abingdon. - 1998. – Vol.4. - №1. – P.77-91.
2. Fukuyama F. The Primacy of Culture // Journal of Democracy. -1995. – Vol. 6. – No.1. - P.7-14.
3. Фукуяма Ф. Будуще фундаментализма // Век XX и мир.- 1994. - № 7-8. – с.5.
4. Констан Б. Принципы политики, пригодные для всякого правления // Французский классический либерализм. - М: РОССПЭН, 2000. – С.492
5. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. - М.: АСТ, 2004
6. Шлезингер А. Циклы американской истории. - М.: Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. - С. 399–485
7. Фролов Д.П. Методологический институционализм - новый подход в философии науки // Эпистемология и философия науки. - 2009. - Т.19. - №1. - С.123-135
8. М.А.Василик, М.С.Вершинин. Политология: Хрестоматия. – М.: Гардарики, 2000. - С. 320–311.